

UDK 528.9-051(=862)(497.5:4-191.2)"16"(091)
Stručni članak

HRVATSKI DOPRINOS SREDNJOEUROPSKOJ KARTOGRAFIJI 17. STOLJEĆA

Dubravka MLINARIĆ – Sesvete*

SAŽETAK. Pregledan rad o kartografiji hrvatskih teritorija 17. stoljeća. Posebno je istaknut doprinos pojedinih hrvatskih kartografa europskoj kartografiji toga vremena.

Ključne riječi: kartografija, Hrvatska, 17. stoljeće.

1. UVOD

Kao doprinos diskusiji na temu "Stari zemljovidi u središtu Europe" valja nam prezentirati kartografiju hrvatskih teritorija 17. stoljeća, i to u prvom redu onu čiji su autori bili hrvatskog podrijetla. Kao relativno mala država na raskrižju političkih, kulturalnih, demografskih, religijskih i drugih europskih utjecaja, Hrvatska je dijelila i usvajala te utjecaje i različite trendove iz inozemstva. Istodobno su hrvatski autori usvojili i modificirali ta znanja u ozračju posebne političke klime i okolnosti, što je u hrvatskom slučaju bila otomanska prisutnost i ratovi, te producirali vlastite radove prepoznatljiva stila.

Nekoliko je bitnih odrednica ovog prikaza o hrvatskoj kartografiji, koje na ovome mjestu treba identificirati i obrazložiti. Obzirom na korištenu građu, rad se temeljio na povijesnim zemljovidima ranoga novoga vijeka kao primarnim izvorima, slijedeći pritom pravila historijske geografije. Kartografski motivi ranoga novoga vijeka bili su vezani uz deskripciju pa se kartografija toga razdoblja naziva korografija. Na razmeđu predkartografske i predgeodetske ere, deskriptivnu kartografiju i shvaćanje prostora uopće, oblikovale su okolnosti o kojima će u nastavku teksta biti više riječi. (Pojednostavljena kronološka podjela kartografiranja po Šančeviću 1991). Kritička selekcija hrvatskih zemljovida oslonila se na one najistaknutije, kao i na njihove najpoznatije autore u širem, europskom kontekstu.

Sljedeći element je vremenski raspon koji je uzet u razmatranje. Iako se procesi dugoga trajanja ne mogu prostorno ili vremenski ograničiti nikakvim granicama, ovdje ćemo razmotriti kartografske prikaze hrvatskih teritorija u 17. stoljeću. Oni obuhvaćaju političko-geografske događaje od mira na Žitvi 1606. godine, preko mirovnih ugovora u Vašvaru pa sve do mira kojim je završio austrijsko-turski rat, potpisanog u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Otomanski ratovi i povlačenje omogućili su brojne austrijske vojne ophodnje i češće kartografske izmjere te ostale radove na terenu. Upravo je to

* Mr.sc. Dubravka Mlinarić, Trg Lovre Matačića 8, Sesvete, e-mail: dmlinari@jagor.srce.hr.

vrijeme kaosa bilo jedno od najproduktivnijih razdoblja u hrvatskoj kartografskoj povijesti.

Prostorni je interes ovog prikaza usmjeren na hrvatske etničke teritorije u sklopu Habsburške Monarhije sedamnaestog stoljeća. Upravo su ti krajevi bili ujedinjeni u Kraljevstvo Dalmacije, Hrvatske i Slavonije te tadašnja hrvatska granična područja, kao što su Istra, Međimurje i Dubrovnik. Ti su rubni krajevi, smješteni na komunikacijskim čvorištima, u to vrijeme priznavali jurisdikciju različitih susjednih vladara.

2. RAZVOJ HRVATSKIH ZEMLJOVIDA

Promjene u načinu interpretacije hrvatskog prostora na kartama možemo pratiti u vremenskom i prostornom kronološkom slijedu. Ponovno osvajanje i reistraživanje "novih" teritorija 17. stoljeća kolidiralo je s upotrebom novijih kartografskih pomagala i poboljšanjem kartografske vještine i pribora uopće. Kartografija je napredovala zahvaljujući (re)otkriću davno zaboravljenih antičkih geografskih dostignuća poput Ptolemejeve *Geographike hyphegesys*, koja je ponovno tiskana u Bologni krajem 15. stoljeća. (Pandžić 1988)

Opća kriza srednjovjekovnoga gledanja na svijet pogodovala je oživljavanju antičkih znanja, te isticanju dostojanstva čovjeka, dok su navigacijska dostignuća pridonijela velikim geografskim otkrićima na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Pučinska putovanja dodatno je intenzivirala znatiželja ali i jačanje europske krize naglašene turskom invazijom, uporaba kompasa, usavršavanje i povećanje španjolskih karavela te ostalih jedrenjaka. Ti su činitelji, usporedno s renesansno promijenjenim kutom promatranja i doživljavanja prostora u 17. st. doveli do napretka hrvatske kartografije. Ona je postala ne samo detaljnija u ukrasima, nego je napredovala u svim aspektima kartografske proizvodnje.

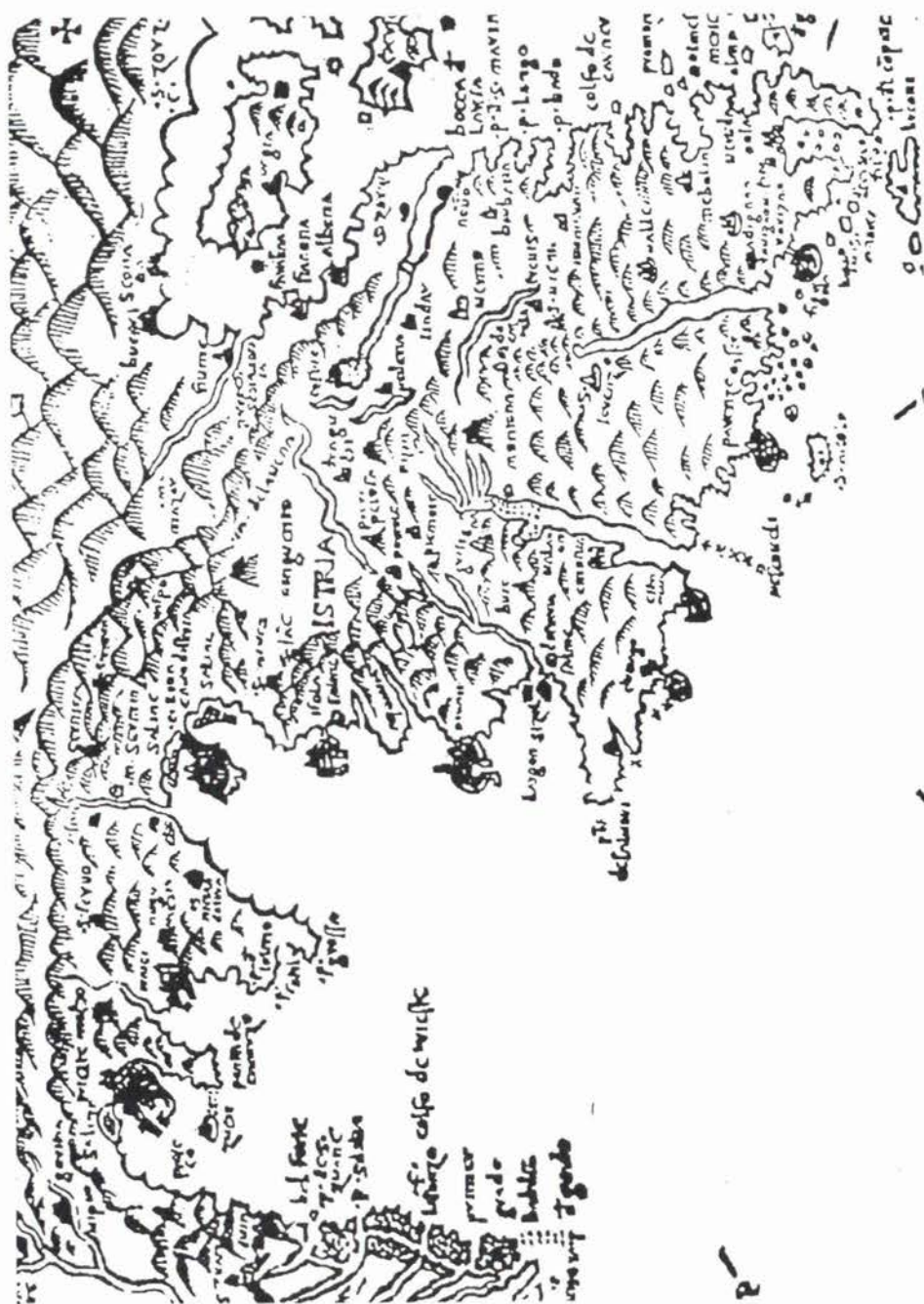
Iako nam je pozornost usmjerena ponajviše na hrvatsku kartografsku proizvodnju u srednjoeuropskom kontekstu, njoj je prethodila hrvatska kartografska proizvodnja druge prostorne provenijencije. Bila je to tradicija koja je nastala na mediteranskim kulturnim obrascima, pa na osnovu toga možemo evoluciju hrvatske kartografske misli 17. st. promatrati i u prostornoj perspektivi.

Svjetonazor i spoznaja koji su omogućili uzlet renesansne literature, zabilježen u djelima Marka Marulića, Hanibala Lucića, Marina Držića, Petra Zoranića i drugih, te njihova izobrazba u kulturnim središtima Sredozemlja neizbježno su i kartografe hrvatskog podrijetla u 16. st. usmjerili u njihovu pristupu prostornom predočavanju.

3. RANA PARTICIPACIJA MEDITERANSKIH KULTURNIH OBRAZACA

Od 13. st. portulani su se, kao plovidbene, nautičke karte za praktične i komercijalne svrhe, izrađivali i u hrvatskim primorskim krajevima. Istranin **Petar Kopic** (Pietro Coppo, 1469.–1555.), koji se školovao u Veneciji kod Marka Antonia Sabelica, izradio je prvi regionalni zemljovid istarskog poluotoka (slika 1), bilježeći onodobne toponime. Ta prva regionalna karta poluotoka izdana je 1525. godine i bila je najtočniji prikaz Istre cijelog 16. stoljeća, jer je nastala na temelju Kopicjevih višegodišnjih terenskih istraživanja. Spomenuti zemljovid je Ortelijus uključio 1573. godine u svoj poznati atlas *Theatrum Orbis Terrarum*.

Dubrovčanin **Vicko Dimitrija Volčić** (Vicentius Demetrei Volcius Rachuseus, 1563.–1601.) autor je portulanske mape i karata Mediterana, a učio je i radio u obiteljskim radionicama Giovannija Battiste de Olive iz Messine. Sam se očitovao Dubrovčaninom, što je potvrdio kartušom jedne od svojih karata. Radi se o *Carti nautici* iz 1601. godine a tekst kartuše glasi "VICENTIVS DEMETREI VOLCIUS, RACHUSEUS, FECIT IN TERRA LIBURNI, DIE 24 MAIVS 1601.". (Matković 1897) S obzi-

Slika 1. Drvorezna karta Istre Petra Kopića iz 1525. godine (Pandžić 1988)

rom na veliku sličnost stila njegovih radova i radova kasnijih nasljednika kartografske kuće Oliva, Matković je dao postavku (Matković 1897) da je sam Volčić mogao biti jedan od najutjecajnijih ljudi "livornske" nautičko-kartografske škole.

Šibenčanin **Božo Bonifačić** (Natal Bonifacio, 1537.-1592.) izrađivao je skice i karte gradova s istočne jadranske obale te ih uvrstio u *Isolario* G. F. Camocia. Još jedan suradnik na *Isolarium* bio je **Martin Rota Kolunić** (Martinus Rota Sibenicensis, 1532.–1583.), koji je crtao vedute Šibenika i Zadra.

Rezultat je njihovog sudjelovanja u kartografskoj sredini i kulturnim krugovima Mediterana ugled koji Hrvati dobivaju u širem, europskom kontekstu. Istom oni svoja djela prezentiraju relativno širokoj publici i tako doprinose sveopćem boljem poznavanju vlastitih zemalja.

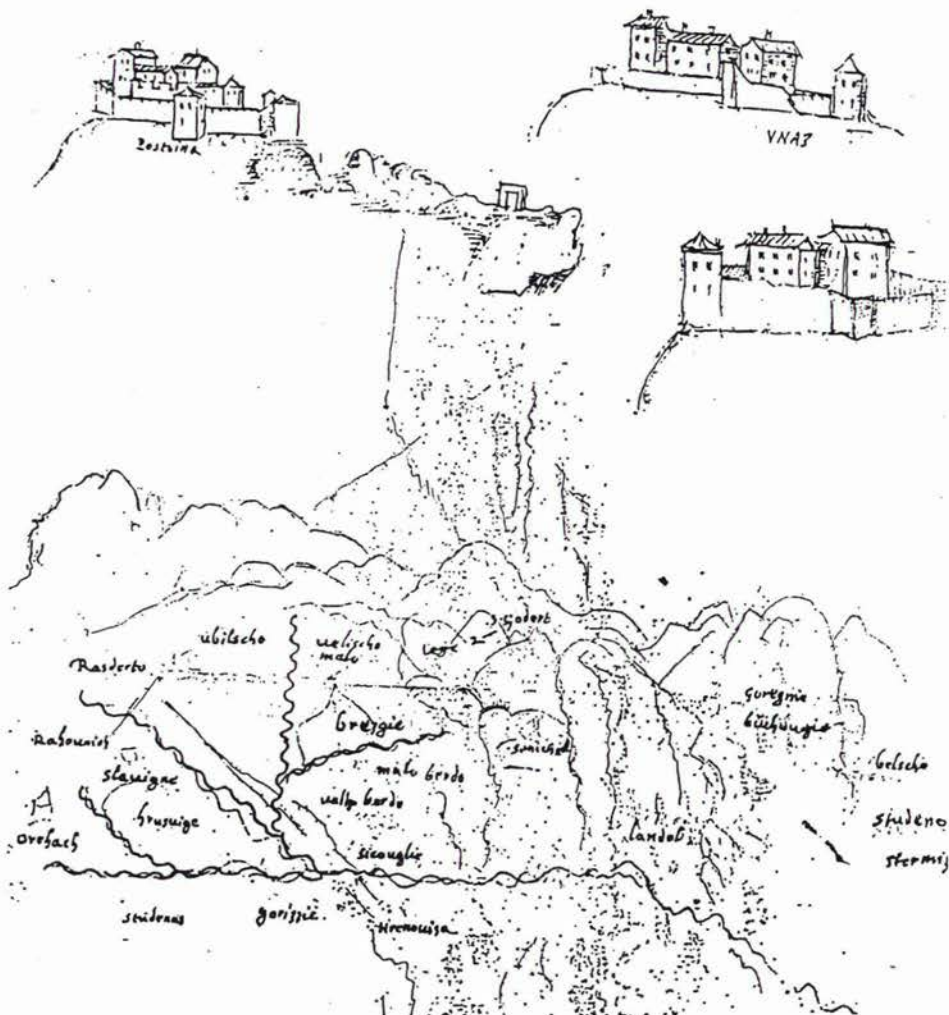
4. KOMBINACIJA UTJECAJA MEDITERANSKOG I SREDNJOEUROPSKOG KARTOGRAFSKOG SVIJETA

Početak je 17. st. djelatnost **Ivana Klobučarića** (Johannes Clobucciarich Fluminensis, 1550.?–1606.) označila kronološku prekretnicu s mediteranskih, pretežito mletačkih, dominantnih utjecaja na domaću kartografiju prema srednjoeuropskim. Osobni podaci o Klobučariću su manjkavi te su dva autora koji su o njemu pisali, Popelka (Popelka, Fritz. (1924): *Die Landesaufnahme Innerosterreich von Johannes Clobuchiarich 1601–1605.*, Graz) i Depoli (Depoli, Attilio. (1958): *Il cartografo Giovanni Clobucciarich, (1550?–1606)*, Anali di ricerche e studi di Geografia, Genova, XIV.) pretpostavili su da se Ivan rodio oko 1550. godine, dok treći, Gavigan (Gavigan, J.J. (1968): *Johannes Clobucciarich, O.S.A. Analecta agostiniana XXXI*, Roma, bibliografija preuzeta iz Klen (1975), dopušta i 1545. godinu kao godinu rođenja. On je sudio po propisima reda kojem je Ivan pripadao, Augustinaca, koji dopuštaju ulazak u red s najmanje 11 godina. I o Klobučarićevu mjestu rođenja možemo također vrlo nesigurno zaključiti na osnovi posjedničkih dokumenata o vlasništvu zemalja u Dubašnici na otoku Krku, koje je naslijedio od oca ili majke, te upadljivog naglašavanja na karti uočljivim, kapitalnim slovima toponima malog mjesta Dobasniza, za razliku od većega Krka (Vrglia). Problem nacionalne identifikacije Klobučarića valja pristupiti tek uzevši u obzir razlikovanje narodnosne pripadnosti u današnjem smislu riječi i renesansno poimanje iste, osobito u slučaju Klobučarića kao poglavara jednog augustinskog samostana kojemu je glavni zadatak skrb za pastoralni život i rad.

Klobučarić se, zahvaljujući vlastitoj kartografskoj vještini našao u službi austrijskog nadvojvode Ferdinanda II (1578.–1637.). Sa zadatkom topografskog skiciranja Štajerske, Kranjske i austrijskog dijela Istre, koji je dobio 1603. godine, predvodio je hrvatske kartografe koji su nastavili taj posao u austrijskim vojnim izmjerama. Cilj im je bio izrada detaljnih karata za potrebe uspješne obrane granica protiv osmanlijske agresije. Kvaliteta izrade je bila neujednačena te su neki od tih radova bili samo kroki sa malo detalja (slika 2.). Unatoč tome, Klobučarić je ipak prvi uspješno i s namjerom sakupljao i bilježio toponime na osnovu vlastitog terenskoga rada. Time je i sam pridonio boljem poznavanju tih krajeva.

5. SREDNJOEUROPSKI KARTOGRAFSKI ODJECI I VOJNA KARTOGRAFIJA

Predstavnik srednjoeuropske, njemačko-austrijske kartografske struje bio je jezuit **Stjepan Glavač** (1627.–1680.) iz Varaždina. Školovao se na sveučilištima u Grazu, Beču i Linzu, a dodatnu kartografsku izobrazbu stekao je radeći u radionici J. W. Valvasora, povjesničara i tiskara iz Wagensberga u Kranjskoj i surađujući s vojno-kartografskim ekspedicijama po graničnim područjima Vojne krajine. Njegov zemljovid iz

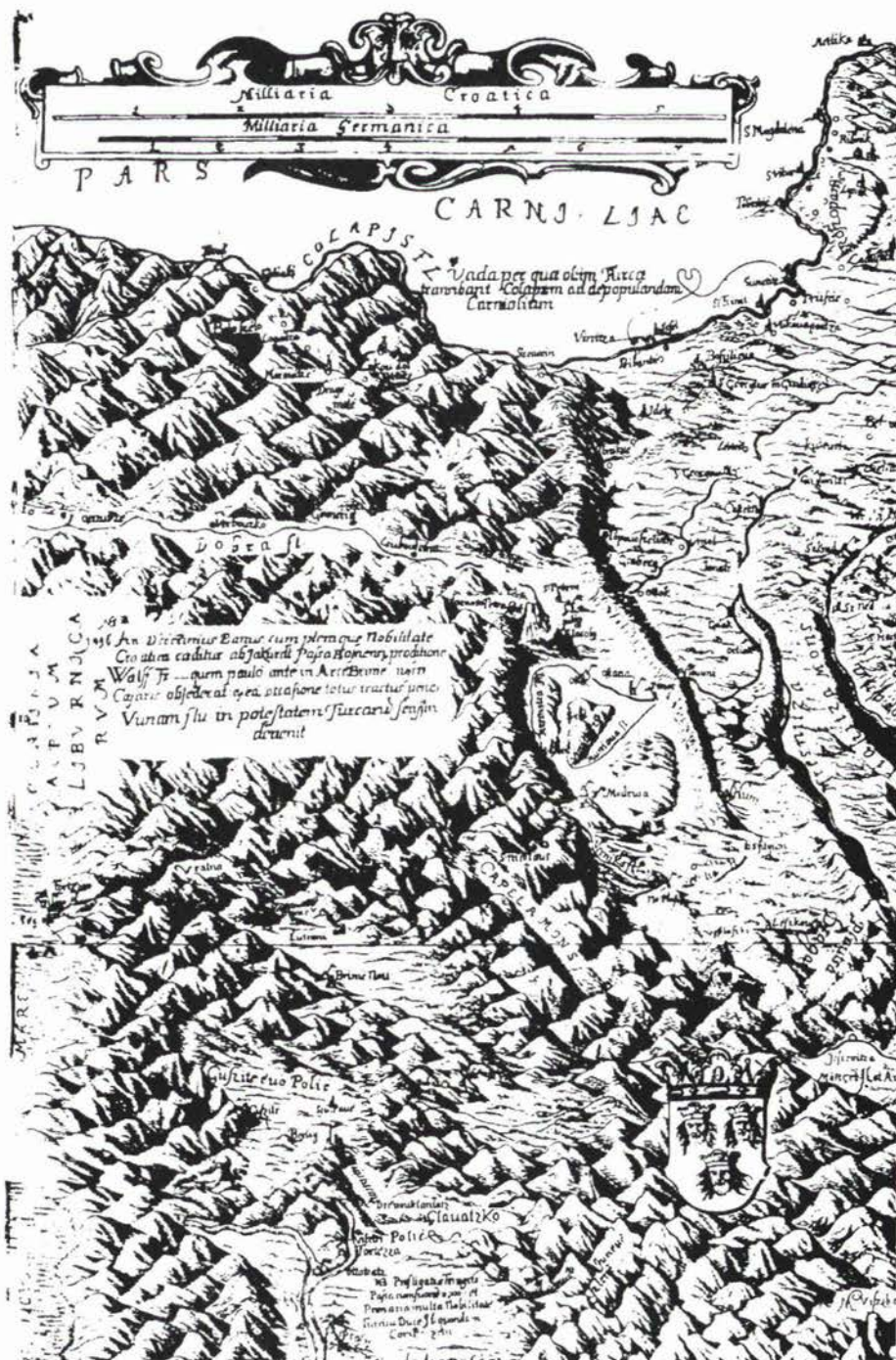

Slika 2. Klobučarićeva skica gradova Postojne i Unča (Klen 1975)

1673. godine (slika 3) poslije je korišten kao osnova za izradu karte Giacomca Cantellia da Vignole.

Očito je to iz specifičnosti prikaza vrlo precizne hidrografske mreže i originalnih toponima (*Maizel Mons*, *Kamenitza M*) ili na osnovi grafičkog mjerila izraženoga u hrvatskom miljama.

Školovan u srednjoeuropskom kulturnom okruženju, Glavač je slijedio obrasce i kartografsku rutinu austrijskih vojno-kartografskih uzora, s zajedničkim ciljem nastanka što preciznije i detaljnije strateške karte Hrvatske u vrijeme dok su Turci okupirali veliki dio njezina teritorija. I Vojna krajina (*Militärgrenze*) je svoj naziv dobila upravo po vojno-teritorijalnoj organizaciji graničarskih regimenti koje su branile istočne granice Hrvatske od Turaka. Zametak je bilo osnivanje Senjske kapetanije 1469. godine, da bi se poslije proširila od Jadranskog mora do Petrovaradina. Upravu je preuzelo Ratno

Slika 3. Isječak karte Stjepana Glavača iz 1673. godine
(Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća 1993)

vijeće u Grazu, pa se otada teritorij izdvojio iz banske Hrvatske. Vojno-teritorijalne organizacije su bile odvojene: Slavonska se krajina prostirala između Ivanića i Drave, a Hrvatska između Kupe i Jadranskog mora. I drugi dijelovi takvog vojno-teritorijalnog ustroja dali su ime dijelovima današnje Hrvatske. Banija je dobila ime po banovoj zemlji ili banskim pukovnijama a prostor oko rijeke Korane, Kordun, po kordonu ili pograničnom lancu obrane uzduž granice, raspoređenima za obranu zemlje na prometnim čvorištima.

Glavača su u njegovom radu moralno ali i financijski podupirali ne samo zagrebački biskup Matija Borković i hrvatsko plemstvo, već su ga ispomagali oružanom pratnjom i informacijama iz austrijskog vojnog stožera. Razlog je tome što je Glavačev cilj bio jednak austrijskomu vojnom prioritetu – detaljnom zemljovidu koji bi omogućio strateške manevre protiv Turaka. Svi Glavačevi motivi sadržajno su uključeni u samu kartu, u obliku autorove posvete (dedikacije). Autor se zahvaljuje na pomoći biskupu Borkoviću i hrvatskim staležima u završnoj fazi izrade karte. Pritom izražava svoje osobne intelektualne i domoljubne interese “pročišćavajući” pogreške stranih autora, koji su naše krajeve iscrtavali s mnogo pogrešaka. Mnogi hrvatski krajevi na kartama su samo kopirani sa starijih, netočnih karata ili su pak prikazi puni praznina i nelogičnosti, poput one o dva udaljena naselja, *Agramu* podno *Medveda* i *Zagrabiji* istočno od utoka *Kulp fl.* (Vanino 1939)

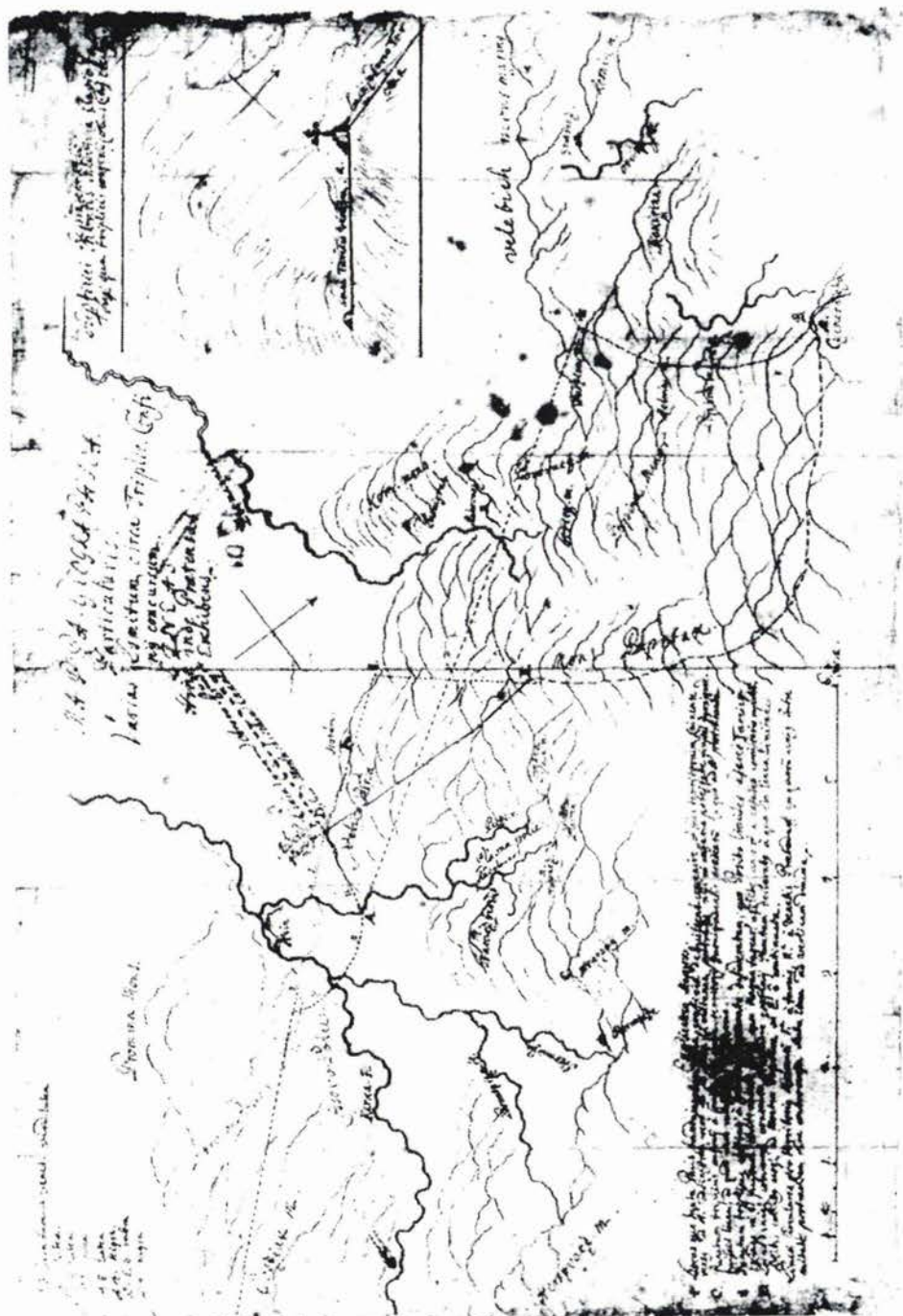
U vojnim ophodnjama i izmjerama nešto je kasnije sudjelovao i Senjanin **Pavao Ritter Vitezović** (Paulus Ritter, 1652.–1713.). Njegova zadatka je bila na terenu označiti granice kako su dogovorene mirovnim ugovorima između Otomanskog carstva i Austrije. Osobno je bio uključen u terenski rad na temelju međudržavnih ugovora sklopljenih u Sremskim Karlovcima 1669. godine. Tom ga je prigodom Hrvatski sabor ovlastio da štiti interese Hrvata u austrijskoj vojnoj komisiji koja je utvrđivala granicu, a predvodili su je kraljevski povjerenici, grof Ferdinando Luigi Marsigli i kartograf Johann Christoph Müller.

Vitezović je stekao bogato obrazovanje kod kartografa G. M. Vischera (1628.–1695.) i Johanna Weikarda Valvasora (1641.–1693.), gdje je proučavao povijest, državno pravo, geografiju i kartografiju, što mu je omogućilo da postane Marsiglijev asistent. Svoje je prvobitne skice i jednostavne crteže (slika 4.) Vitezović poslije uvrstio u puno detaljniji zemljovid same granice. Bio je zadužen i izvješćivati dvor o napretku vojne komisije i uz ta je izvješća često slao i pouzdane kopije Müllerovih karata (slika 5.).

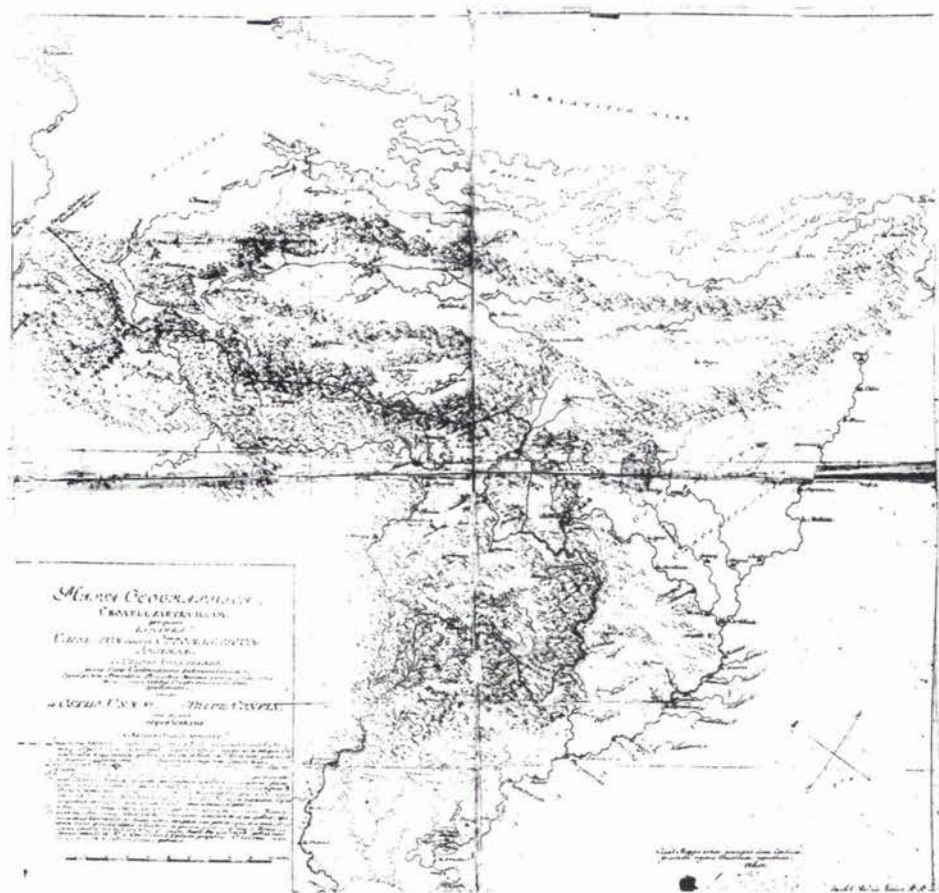
U vrijeme početaka hrvatskoga nacionalnog buđenja, potaknutoga neposrednom otomanskom prisutnošću i prijetnjom na granici, Vitezović je svakako participirao te osjeća, što svjedoči i njegovo djelo *Croatia Rediviva* (Oživjela Hrvatska). U njemu je kompilirao raznorodne povijesne izvore ne bi li pokazao legitimitet i kontinuitet hrvatskog i narodnog prava hrvatskog naroda za vrijeme okupacije njegovih povijesnih teritorija. Primjer utjecaja Vitezovićeve osobne ideologije na rad austrijske komisije jest prostorna identifikacija vidljiva u prepoznatljivom nazivanju krajeva oko *Triplexa Confiniuma* (trostruke granice između dvaju carstava i Venecije). U to vrijeme oni su bili zaposjednuti od Venecije ili Otomanskog carstva a Vitezović ih je obilježio kao *Croatiae Regni Pars*.

6. ZAPADNOEUROPSKI KARTOGRAFSKI UTJECAJI I KOMERCIJALNA KARTOGRAFIJA

Vjerojatno najljepši rad, nastao kao rezultat suradnje jednog od hrvatskih s nizozemskim autorom, jest zemljovid *Illyricum Hodiernum* (Današnji Ilirik) **Ivana Lučića Luciusa** (1604.–1679.). Fenomen tog zemljovida vidljiv je i po tome da ga je Lučić uvrstio u svoje povijesno-literarno djelo *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (Šest knjiga o Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske), u kojemu je pokušao ukloniti dotadašnje

Slika 4. Topografska skica područja Tromeđe (Triplex Confinium) P.R. Vitezovića iz 1699. godine (Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća, 1993)

Slika 5. Crtež P.R.Vitezovića nastao povodom sklapanja mira u Sremskim Karlovcima 1699. godine (Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća, 1993)

historiografske nedostatke i predstaviti Hrvatsku kao "antemurale Christianitatis" ili "predziđe kršćanstva".

Rad je u komercijalne svrhe objavio njegov prijatelj, nizozemski kartograf te izdavač karata i atlasa, Johannes Blaeu (1596.–1673.) 1669. godine. Autor je uporabio antičke povijesne izvore kako bi potvrdio povijesno-pravni kontinuitet Hrvata na njihovim povijesnim teritorijima što istodobno možemo tumačiti kao začetke buđenja hrvatskoga nacionalnog osvješćivanja i domoljublja.

Lučić je istodobno zbog svojih sposobnosti bio uključen i u rad Zbora sv. Jeronima u Rimu, koji je pod vodstvom kartografa Andrije Buffalinija imao zadatak izraditi kartu ilirskih zemalja. Karta je imala posredovati u arbitranju tko od stanovnika slavenskih zemalja ima legitimno pravo korištenja ustanova Zbora sv. Jeronima. Lučić je na osnovu tih aktivnosti bio, bez dvojbe, još više cijenjen u kartografskim krugovima.

U pojedinim objelodanjenim kartama Lučić je, vjerojatno na zahtjev izdavača, dopisao i posvetu banu Petru Zrinskome. Posveta je karakteristična za vrijeme baroknih zemljopisno-političkih karata, popraćenih komentarima o povijesnom i političkom statusu (Kurelac 1969).

7. ZAKLJUČAK

Hrvatsko participiranje europske kartografije 17. st. može se podijeliti na osnovu iskazivanja zanimanja za pojedine prostore, posebno za pojedine pogranične prostore kao što je bila Militärgrenze (Vojna krajina). Istodobno, prinos je hrvatske kartografije bio neizbježno oplemenjen mediteranskim i srednjoeuropskim utjecajima.

Neki su kartografi djelovali potaknuti mediteranskom edukacijom i interesima za jadransku obalu a druge je poticalo njihovo austrijsko školovanje, te su uvidjeli nužnost vojnih izmjera i vojne kartografije.

Upravo su ti interesa i utjecaji u obalnim krajevima i u hrvatskom kopnenom zaleđu usko vezani uz fenomen mnogobrojnih razgraničenja teritorija između Venecije, Habsburške Monarhije i Otomanskog carstva. Iz perspektive mletačkog đaka Vicka Dimitrija Volčića, zanimanje za povijesne granice Dalmacije ili Hrvatske nije ni približno moglo biti jednako inspirativno kao u slučaju Ivana Lučića. Lučić je uspješno kombinirao sve dominantne aspekte koji se mogu pronaći na hrvatskom zemljovidima 17. st.: antičke korijene u toponomastici, kulturološke obrasce renesanse i humanizma koji dominantno usmjeravaju kartografski razvoj i realnost političkih okolnosti ranoga novoga vijeka.

Oblikovana onodobnim političkim, kulturnim i gospodarskim okolnostima, hrvatska je kartografija odražavala sve temeljne europske kartografske tendencije. Međutim, u kartografskim radovima hrvatskih autora prepoznatljivi su i specifični aspekti početaka nacionalnog samoodređivanja ranoga novoga vijeka, i to ponajprije prostornom identifikacijom s teritorijem povijesnih Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

LITERATURA

- Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća. (1993) Katalog Muzeja za Umjetnost i Obrt prigodom istoimene izložbe u Zagrebu 22. XII. 1992.– 14. II. 1993, Zagreb, 1993, str. 60.
- Klen, D. (1975): I. Klobučarić, slikar i kartograf (16–17. st.), Krčki zbornik, 75–90.
- Kurelac, M. (1969): "Illyricum Hodiernum" Ivana Lučića i ban Petar Zrinjski". Zbornik Historijskog instituta, JAZU, knjiga 6, Zagreb, 143–155.
- Matković, P. (1897): Vicko Dimitrije Volčić, kartograf 16 stoljeća, Rad JAZU, knjiga 130, Zagreb, 182–188.
- Pandžić, A. (1988): Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske, katalog istoimene izložbe Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb.
- Šančević, Z. (1991): Povijesne granice Hrvatske i Bosne prema kartografima od 16. do 19. stoljeća. Hrvatska Revija, god. XLI, svezak 1–2 (161–162), Zagreb, 17–64.
- Vanino, M. (1939): O postanku zemljovida Hrvatske – od Stjepana Glavača (1973.), Hrvatski geografski glasnik, br. 8–10, Zagreb, 247–252.

THE CROATIAN CONTRIBUTION TO THE 17TH CENTURY CENTRAL EUROPEAN CARTOGRAPHY

ABSTRACT. The paper is a short survey of 17th century Croatian territories. Special emphasis has been given to the contribution of individual Croatian cartographers to the European cartography of that time.

Keywords: cartography, Croatia, 17th century

Primljeno: 1998–02–11